

utveckling då han behandlar förhållandet mellan etisk materialism och religion. Trots allt synes det honom »unverkennbar . . . , dass neben dem Auf und Niederschwanken der Cultur, welches wir in der Geschichte so deutlich sehen, zugleich ein stetiger Fortschritt stattfindet . . . ».¹ Och i avslutningsorden till Langes stora arbete ljuder som ett quand même tron på den nya tidens seger »unter dem Banner einer grossen Idee, die den Egoismus hinwegfegt und menschliche Vollkommenheit in menschlicher Genossenschaft als neues Ziel . . . setzt . . . ».²

Direkta och indirekta impulser, facklitteratur och miljöpåverkan har gemensamt fört Fröding in i evolutionsoptimisternas led. Han har gripits av den allmänt fattade stora framstegstanken och följer med intresse vissa av systemets speciallinjer. I utvecklingslärans problemkomplex är ärftlighetsfrågan ett väsentligt moment, och von Hofsten har belyst Frödings intresse för detta specialproblem. Fröding hade med den olyckliga belastning som var hans arv såväl på fäderne som möderne, starkt personligt färgade skäl att sysselsätta sig med ärftlighetsläran, något som också systemen Hedda vid samtal erinrat om. Dess determinism var en faktor särskilt ägnad att mildra skuldkänslan med dess benägenhet att sjukligt dominera Frödings ömtåliga känsloliv. Å andra sidan rörde sig denna tids ärftlighetsdiskussion med den för individen ansvarstyngda föreställningen, att även förvärvade egenskaper går i arv. I vad mån Fröding för egen del känt detta ansvar för en kommande generation, undandrar sig i viss mån vårt bedömande. Det vill dock synas som om mellan honom och systemen Cecilia denna fråga varit på tal som ett argument mot ev. äktenskapsplaner. Å andra sidan bör tron på förvärvade arvsfaktorer också ha styrkt Fröding i hans tro på sin ariska lyckolära. Om den humana individualism, som är hans övermänniskoläras kärnpunkt, kunde gå i arv från den individ som en gång tillägnat sig densamma, vore snart hela släktet på väg mot den fullkomning som är utvecklingslärans mål. Men därmed fortsätter vår diskussion in på det problem, som tidigare knappast uppmärksammats i tillräcklig grad: Frödings inställning till förhållandet mellan individ och släkte. Vi skall söka antyda Frödings relationer till utvecklingslärans elementer, och genom några representativa

uttalanden visa hur hans uppmärksamhet från systemets allmänning länkas in på Haeckels biogenetiska lag och dess konsekvenser.

6.

Ett av den första tecknen¹ till att Fröding rör sig i utvecklingslärans idévärld är som bekant den tidiga 80-talsdikten Hök och duva. Dikten har kanske inspirerats av Fritiof Holmgrens darwinistiska försök i slutet av 60-talet, som Fröding, enligt von Hofsten, hört talas om eller läst om i någon tidning.² Det kan emellertid tilläggas, att en redogörelse för ärftlighetsförsök med duvor och ett framhållande av dessa djurs särskilda lämplighet för experimentsyften även finnes i Darwins Arternas uppkomst samt i Haeckels Naturlig skapelsehistoria, där det t. ex. citeras en engelsk duvuppfödare, som säger sig behöva sex år för att frambringa önskad form på huvudet eller näbben.³

I ett av de Brev från Tyskland⁴ som Fröding författade under Görlicztiden, har emellertid darwinismen ej längre den bismak av närmast kuriöst anekdotmaterial som i dikten Hök och duva. Fröding ger nu en antydning om utvecklingslärans huvudperspektiv, även om tonen tydligtvis är betingad av framställningens syftemål. Han kåserar här över den prägel av ras och överlägsenhet som en utveckling genom många släktled tillfört de preussiska junkrarna. Han förmodar att publiken i Karlstad skall le åt sådan »darwinistiska löjligheter», och förklarar med en gest av kåsörens-clownens eftergift åt publikens smak, att han ger »utvecklingsläran en god dag». Men blott för att överlämna åt »djärvare och skickligare forskare att visa hur gorillan så småningom utvecklats till den preussiska junkern och huru denna i sin ordning kulminerat i den högst stående varieteten Bismarck.» Visserligen tycker sig Fröding märka att nya arter tränga fram på arenan, kanske »begåvade med embryon till ännu högre fulländning.» Men ändå önskar han att krigaradeln, när den går till sina fäder, måtte få »bo i himlen och icke på mindre aristokratiska ställen längre ned —», ty de har dock »ofta tagit sig utmärkt bra ut inför Gud och människor.» Under den lite raljanta kåseritonen skönjer vi Frödings tidigt vakna dragning till aristokratmänniskan, utvecklingens hittills

högsta stadium, kanske med embryo till ännu högre fulländning. Och det är påtagligt att Fröding rör sig med evolutionstankarna med den slags förtrogenhet som gammal bekantskap skänker.

Det är heller ingen tillfällighet att vi ännu 1904 har vittnesbörd om Frödings intresse för Bismarck, elitmänniskan och utövaren av »den reala stora bragden», som han säger i en randanteckning från denna tid. Nu läser Fröding Klein-Hattingens stora verk *Bismarck und seine Welt*, och förser arbetet med kommentarer som även berör utvecklings- och ärftlighetsförhållanden. Så efterlyser han bl. a. en utförligare utredning av Bismarcks släktförhållanden, han vill ha klarare besked om föräldrarna också kunde räknas till eliten — »detta till belysning af frågan om geniets uppkomst är plötslig (eruptiv) eller långsamt evolutionär?» Tankegången i övriga delar av kommentaren ansluter sig stundom rätt nära till kåseriet fjorton år tidigare — en erinran om den fasta kontinuiteten i Frödings föreställningsvärld, som gör att dessa dokument från hans äldre år kan ha så stort värde när det gäller att belysa tidigare skeden. Det är också en erinran om att vi måste ge akt på linjen mellan åttitalet och nittitalet. Avbruten är den inte, möjligen till en början mindre tydlig.

I Långfredagsbrevet 1891 har utvecklingstanken en ny belysning. Det är impulser från, eller rättare via Brandes, som här spelar in, och avpassningen och tillfälligheternas roll i kampen för tillvaron dominerar Frödings tankegång. Men den klart uttalade tanken, att varje människa är en embryotisk övermänniska¹ fastän få nå fram till att bli det i ord eller handling, vittnar om Frödings fasta tro på utvecklingens kulmination för människans vidkommande. Samtidigt innebär denna formulering en egendomlig oklarhet. Den saknar klara relationer till ettdera av de båda begreppen individ och släkte. Eller rättare, den syftar på båda-dera. Att vara en embryotisk övermänniska, att alla människor är födda genier, är föreställningar som icke kan lösgöras från tanken på en föregående process med genom släktets utveckling vidareförda anlag. Descendenstanken var, som det nyss citerade brevet från Tyskland visar, fast förankrad i Frödings medvetande. Men brevet sysslar dock främst med tanken på individens möjligheter mot bakgrund av miljön, och med slumpen som en mäktig stöt

framåt mot geni- och övermänniskostadiet. Det är säkert ingen tillfällighet, att när Fröding här formulerar evolutionens innebörd, än tanken på individens utveckling föresvävar honom, än tanken på släktet.¹

Hur sambandet mellan dessa två faktorer föresvävar Fröding ser vi också vid en jämförelse mellan ett par brev från 1895. Han tänker sig i brevet till Hellberg den 30 januari 1895, att evolutionslagen skulle gälla i en annan tillvaro, där striden för allharmoni och självharmoni fortsattes, blott med större makt och förmåga av lycka eller olycka². Skulle däremot döden blott vara en avslutning, så bör man kunna dö harmoniskt om man »gör det mesta av sitt livsflöde, utvecklar sig till den där Nietzsche praktblomman och vissnar, när man icke har mer att giva och taga — en fullbordad process.» Det vore en avslutning, »där allt är förnuftsensligt fört till sin fulländning.» Men för Fröding personligen tycks dock åtskilligt tyda på att »döden endast är ett slags öppnande av nya sinnen.» Han har också andra hugskott, t. ex. det om »medveten föralltelse — delen i det hela, det hela i delen.» Utan att f. ö. vilja pressa jämförelsen alltför hårt vill jag likväl påpeka parallelliteten med Haeckels monistiska naturreligion, redan antydd i *Naturlig skapelsehistoria*. Det råder dock en nära släktskap mellan den välkända föreställning, som Fröding ger uttryck åt i sitt tal om medveten föralltelse, och den haeckelska monism, som för antropologiens vidkommande resulterar i läran om parallelliteten mellan släktets och individens utveckling — det är för individen ett slags föralltelse, det också. Och när Fröding tidigare i brevet förklarar att det gäller att ej döda naturen utan att återfinna den, kan vi erinra om Haeckels ord om den enkla naturreligionen, »grundad på den klara kännedomen om naturen och hennes outtömliga uppenbarelseskatt», som i en framtid skall förädla och fullkomna mänskligheten.³ Det är samma inställning i detta brev som i den tidigare dikten *En fattig munk från Skara* med dess panteistiska frälsningslära. Jag vill därför hävda, att överensstämmelsen med Haeckels vitt spridda arbete inte bara beror på gemensamma förutsättningar i äldre monistisk tradition. Brevet till Anders Forsberg, långfredagen 1895,⁴ som vi bör se i samband med det nyss citerade, antyder dock att i grunden

det utvecklingsperspektiv är Fröding för snävt, som ej går bortom den enskilde individens fulländning. Han måste också röra sig med tanken på mänskligheten, släktet. »Huvudsaken är att vara människa helt ut och så rikt som en orkar», heter det. »Jag tror nästan på en evig utveckling efter det skenbara slocknandet i döden.»¹ Detta försök att låta utvecklingstanken tangera det metafysiska måste för Fröding ha gällt släktet och individen i lika mån. Att vara människa, det syftar på individen, men det innebär ju också att leva efter de förutsättningar som gäller för mänskligheten i dess helhet.

Livsförklaringsförsöket Om livsmonader är ett spekulativt försök på utvecklingslärans grund. Försöket publicerades som bekant först 1898, men redan i brevet till Hellberg den 30 jan. 1895 finner vi, som redan berörts, vad Fröding kallar »andra gissningar, t. ex. om medveten föralltelse — delen i det hela, det hela i delen.»² Och i brevet till Heidenstam ett år senare, nämner han hur han har grubblat över enheten och mångfalden och »kommit på den där monadteorin, som . . . kanske kan förenas med de nya torierna om jagets absoluta frihet.»³ Vad som emellertid utgör stommen i de där teorierna som Fröding »kommit på» är trots den metafysiska försöksattityden, utvecklingslärans standardförkunnelse. Och vad som blir kvar efter dessa filosofiska försök är, enligt det nedan citerade fragmentet Alljaget, allt och de lefvande varelserna (sid. 274), tanken på utvecklingsprocessen, formulerad på nytt men till sin innebörd ej avvikande från den grundkaraktär, vari Fröding mottagit den från åttitalet. I själva verket är det Frödings spekulationer från gymnasisttiden som ännu en gång dyker upp. Enligt Wallgren skulle han försöka att »inte vidare tänka på saken, till dess jag i mitt inre känner mig ha vuxit fatt densamma.»⁴ Det första kapitlet av Om livsmonader visar att han nu åter kör i de gamla spåren. Frödings gymnasistfilosofi var, som Wallgren visat, en slags stagneliansk emanationslära förenad med en naturvetenskaplig materialism enligt Büchner. I det filosofiska försöket av år 1898 är »livsmonaden» tänkt som den för våra sinnen ouppfattbara materia, vilken är bärare av kraft i olika manifestationer. Vi återfinner här samma gymnasistfilosofi, endast utbyggd med den mellanliggande tidens

inlevelse i utvecklingsbegreppet. Fröding slutar det avsnitt som inleder de 19 teserna om livsmonadernas väsen och funktioner, med en förmodan att monadhypotesen kunde »komma att slå en brygga mellan den materialistiska åskådningen och den transcendentala.» Kanske är det samma sak, menar han, när den ene säger »anden i naturen» och den andre »kraft och materia.»¹ — Minnet av tonårens experiment med så väsensfrämmande ingredienser som Stagnelius och Büchner bevarade sin livskraft över två årtionden. Mot bakgrund av detta förhållande framträder så mycket tydligare styrkan av det samband som med nödvändighet måste bestå mellan övermänniskofantasierna och den första befruktande kontakten med åttitalismens utvecklingsbegrepp.

Fröding tänker sig nu dessa livsmonader bl. a. som sovande embryon, »därefter av någon impuls försatta i utvecklingstillstånd fram emot det fulla utövandet av sin individuella kraft och fulländningen av sitt väsen.» Jag kan inte i detalj gå in på de synnerligen diffusa resonemang, som Fröding ledes in på genom sin om tvångsföreställning erinrande drift att i dess yttersta konsekvenser utnyttja sitt uppslag.² Här må blott erinras om hur han försöksvis låter livsmonaden identifieras med jaget och förutsätter en parallell utveckling mellan monad och jagmedvetande.³ Förhållandet mellan den enskilde och massan preciserar han särskilt i punkt 8:

Varje livsmonad kan tänkas besitta alla egenskaper, som även alla de övriga livsmonaderna besitta, på ett för sig säreget sätt, vilket just är uttryckt i det vi beteckna som jaget. Ju mer monaden utvecklar sig till fulländning dess mer framträder måhända denna jagiska egenart. Ju mer denna jagiska egenart utvecklar sig självständigt hos varje livsmonad, dess mer torde den senare harmoniskt stämma överens i symfonin av alla monader tillsammans — ju mer den förlorar sitt självständiga tycke, desto mer torde den klinga falskt i symfonin?⁴

Fröding tänker sig att monaden möjligen är till »av och i en oändlig och evig Allmonad, ett Alljag», som »i sig innebär ett oändligt antal outvecklade och sig utvecklande monader. Allteftersom monaden utvecklar sig skulle den successive sammanflyta med allmonaden och bliva successive ett med densamma.» Men samtidigt är ju livsmonaden ett mikrokosmos, som allt efter graden av

sin utveckling omfattar också övriga livsmonader. Denna förmåga av omfattning identifierar nu Fröding med det som kallas kärlek, sympati. Även motsatserna, hat, antipati, tänker han sig förefinnas hos föga utvecklade monader, motsatser som leder till isolering. Det är dock omfattningen, enheten, något som är nära i släkt med Spencers determination, som är målet för Frödings monadstudier, och hans spekulationer kulminerar i tanken på ett »högsta sol-alljag». Men typiskt nog återvänder han i slutet av sin essay från de metafysiska utflykterna till frågan om det inte finns ett »centralt relativt alljag» bland de jordiska jagen. Han finner i varje fall tendensen till detta centrala alljag hos Jesus, Buddha, Alexander, Caesar, Napoleon »och alla övriga mer eller mindre väldiga jag, som strävat att betvinga eller med kärlek omfatta andra.» Här nämner han också Nietzsches övermänniska, som han anser kunna sättas i samband med tidigare föreställningar om Gud och Guds son. Det är tydligen samma tanke som här föresvävar Fröding, som han en gång, förmodligen under hospitalstiden, kastat ner med blyerts på en lös, odaterad och onummerad papperslapp: »Hvad är gudomlighet annat än mänsklighet i sin högsta potens och hvad är mänsklighet annat än gudomlighet i en lägre potens?» Hela motivutvecklingen i skriften *Om Livsmonader* ger i själva verket en bild av den process, varigenom utvecklingstanken för Fröding mynnar ut i övermänniskoföreställningen, en process, som i förtätad form återspeglas i den nyss återgivna reflexionen om förhållandet mellan gudomligt och mänskligt. Även uppsatserna *Om härstamning och Djurtyper i människotyper* är, som von Hofsten framhåller,¹ baserade på den för författaren självklara förutsättningen att en utveckling ägt rum och att »människan bär inom sig egenskaper ärvda från en lång rad av allt högre utvecklade djursläkten'.» Det bör tilläggas, att den »spekulativa nycken» *Om jagmedvetenhet* även vilar på samma självklara förutsättning. Man behöver inte ta alltför mycket på allvar de inledande spekulationerna om centralstjärnan som ett kraftcentrum för ett oändligt system av stjärnvärldar etc. Det är, som Fröding själv så småningom framhåller, snarast en »förtydligande bild för det centrala hierarki- eller feodalsystemet av 'jag'.»² Men vad Fröding »oavsett de övrigas riktighet» anser kunna vara sant och som utgör

det mödosamma resonemangets kärna, det är »tanken om jagets succesiva utveckling ur individualitetsförmimelse och, sedan det nått jagmedvetenhetens ståndpunkt, ytterligare utveckling till något högre än ett 'jag' i vanlig mening.»¹

Den som för Fröding åtminstone i denna uppsats kommer närmast »den typ som har relativ centralalljagmedvetenhet» är Jesus, som dock är honom svårförståelig. Han spekulerar över härledningen av Jesu personlighet och tangerar därvid ånyo, liksom i sitt grubbel över relationen mellan det individuella jaget och »det centrala hierarki- eller feodalsystemet av 'jag'», föreställningar som för tanken till Haeckel och den biogenetiska lagen. Kanske var Jesus trots allt »en som det övriga människosläktets människor, möjligen genom reinkarnationer, men möjligen också endast under en enda levnad, uppkommen och sig utvecklande mänskliga . . .»²

Emellertid finns det bland Frödings skriftliga kvarlätenheter en mängd fragment, utkast och smärre uppsatser, som nära ansluter sig till och förtydligar innehåll och tankegång i *Grillfängerierna*. Som bekant planerade Fröding på hösten 1897 att ge ut ett prosaverk, *Utkast och aforismer eller Ont och gott*, som han själv benämner det.³ En stor del av nämnda kvarlätenheter hör otvivelaktigt hit, även om en del av spekulationerna och fragmenten omnämner t. ex. *Om livsmonader* och *Om jagmedvetenhet* som tidigare arbeten, vars tankar togs upp till revision. Emellertid behandlar jag dessa prosaskrifter som en enhet, i den mån de genom sitt innehåll visar sig höra till samma motivkrets. Fröding har själv betonat samhörigheten mellan sina många olika tankeförsök under 90-talets senare del. I en insändare i Sv. D. den 7 nov. 1897, heter det att i de tidigare diktsamlingarna hans filosofi »om aningar och tankeförsök kunna kallas filosofi — varit högst otydligt, oredigt och fragmentariskt framställt.» Klarare men även där fragmentariskt finnes hans tankar »i en nyss avslutad bok om 'Ont och gott', . . .»⁴ Boken kom ju aldrig ut på grund av betänkligheter från förläggarens sida, men vissa avsnitt publicerades separat och i form av tidningsartiklar. Diktsamlingen *Gralstänk*, som kom ut i maj 1898, torde få anses som ett försök till poetisk omskrivning av tankefragment ur *Ont och*

gott-boken. Liksom Fröding i insändaren av den 7 nov. 1897 säger, att han i sin planerade prosabok skall ge sin »filosofi» något klarare än förr, så anger han på ett liknande sätt i ett företal sin avsikt med Gralstänk. Den är »till en del avsedd att utgöra ett korrektiv och en förklaring av det som i 'Stänk och flickor' och 'Nytt och gammalt' kan vara misstag eller dunkelhet — ett slags återgång till en tryggare ställning med säkrare operationsbasis, från vilken man efter nya strategiska överläggningar kan framtränga mot Ariens land.» Frödings avslutningsord verifieras av fynd i hans kvarlåtenskap: »Framdeles komma sannolikt mina åsikter att ytterligare utveckla och förändra sig och i så fall kommer naturligtvis ytterligare korrektiv att bli nödvändiga.»¹ De många varianterna, utkasten och fragmenten, varav en del av allt att döma kommit till under hospitalstiden, är tydligen dylika korrektiv eller rättare förtydliganden av tidigare spekulativa försök och av »uttrycket av moralfilosofisk tankegång i föregående dikter.» Den yttre formen med dess otaliga överstrykningar, förändringar och trevande formuleringar, bär också på sitt sätt vittne om den krampaktigt envetna viljan till logisk orientering och övertygande grund för ett säkrare fäste i tillvaron, än de tidigare »kanhända» och »möjligtvis» kunnat ge.

Jag skall något utförligare uppehålla mig vid en del av detta otryckta material, då det synes mig på väsentliga punkter belysa förhållandet mellan Frödings övermänniskodiktning och utvecklingsläran, vars första bekantskap han gjort under åttitalets universitets- och tidningsmannaår och sedermera aktualiserat på nytt efter bekantskapen med Öhrwall 1896. Vi skall finna, att det framför allt är två tankar som i dessa varianter av de populära åttitalsresonemangen sysselsätter Fröding, nämligen begreppet individualitet som tecken till avancerad grad av utveckling, samt förhållandet mellan individens och släktets utvecklingsprocesser.

Ett fragment är tydligen en variant av uppsatsen Om jagmedvetenhet och diskuterar frågan om individualitetsförnimmelsens uppkomst. Fröding skiljer här på levande och icke levande individualiteter² — ju mera ett väsen är ett väsen för sig, dess mera är det en individualitet. Den levande individualiteten, menar

Fröding, har förnimmelse av sin individualitet »alltåfter sitt utvecklingsstadium, i början omedvetnare, sedan successive allt medvetnare. Denna individualitetsförnimmelse torde som sagdt vara den första tillstymmelsen till personlighets- eller jagförnimmelse. Den torde dessutom alltifrån begynnelsen varit oskiljaktig från den förnimmelse hvarje varelse har af lif och tillvaro hos sig själf — varelsen förnimmer sig samtidigt och ett i ett vara ett väsen för sig, samt såsom lefvande och tillvarande, detta allt medvetnare ju högre en varelse befinner sig på utvecklingsskalan . . .» Måste man inte undra över denna omutliga strävan till sanningen för sanningens egen skull, som får den schizofrene Gustaf Fröding med hans fångna och instängda personlighet att sätta likhetstecken mellan livskänsla, tillvaroförnimmelse, och hög grad av utveckling? Eller har han kanske en särskild, personlig bimening i orden om att förnimma sig vara ett väsen för sig?

Av större allmänt intresse är det utförligare fragmentet som bär överskriften Om naturkraftförnimmelsen som orsak till det s. k. Gudsmedvetandet. Fragmentet, som utförligt sysselsätter sig med evolutionsläran, bär bitvis prägel av en redovisning för vad Fröding vet härom. Det är av vikt att lägga märke till hur Fröding genomgående avstår från att hänvisa till någon viss författare som källa. Han som eljest är så ängsligt samvetsgrann med att bekänna arten av sitt förhållande till andra, hänvisar här helt vagt till vetenskapen i allmänhet. Man finner, som så ofta förut, en självklar förtrogenhet med utvecklingslärans allmängods. Meningen med resonemanget är tydligen att med bakgrund av en teckning av den biologiska evolutionen visa hur »naturkraftförnimmelsen» genom en parallell utvecklingsprocess blivit gudsföreställning och gudsbegrepp. Fröding stryker under att denna utvecklingsgång förmodligen förut av andra framställts på ungefär liknande sätt, »hvilket dock icke behöfver betyda att den här onödigtvis ånyo framställles.» Just detta »förmodligen av andra framställts på ungefär liknande sätt . . .» visar hur föga Fröding följer en bestämd källa eller skriver efter färskas impulser utifrån. Han rör sig med för honom sedan länge välkända grundtankar, som han till största delen kunnat få — för att använda ett med rätta häcklat ovetenskapligt uttryck — ur

åttitalsatmosfären, tidsandan,¹ ur allmänna framställningar i press, tidskrifter, muntliga diskussioner etc. Han nämner blott en gång Darwins namn, men ej Haeckels, fastän han refererar den biogenetiska lagen. Han har bitit sig fast i Darwins lättillgängliga grundprinciper, men som resonemanget visar, tänker han sig också, som om han vore förtrogen med Spencer, in i olika vägar för utvecklingens gång — kontinuerlig eller vågformig evolution etc.

Redan i uppsatsens början konstaterar han följande elementära faktum:

Ingen vetenskaplig forskning, vare sig historisk eller naturvetenskaplig har någonsin kunnat uppvisa att människosläktet eller någon af detsamma begynnadt med fulländning.

Men snart blir Fröding angelägen att mera detaljerat framställa utvecklingens gång:

Geologerna äro väl allmänt ense om, att människan uppträdt jämförelsevis sent här på jorden och varit föregången af successivt från ofullkomligare tillvaro framträdande högre och lägre djurarter. Redan denna utvecklingsgång från lägre till högre bland djurarterna före människans framträdande antyder en stigning, icke en sjunkning inom den animala organiska världen och äftersom de äldsta fynden af människokranier äro mera djurliknande än något känt kranium som härstammar från senare tiders racer, och de flästa civiliserade folks historia bevisligen utgör en stegring från ett lägre till ett högre tillstånd, ifall man icke därmed menar det som kallas oskyldighetstillstånd som väl betyder harmoniskt tillstånd — harmoni är nämligen inget kriterium på högre utveckling, äftersom väl djurvärlden och växtvärlden kan förete fler oskyldiga och harmoniska varelser än människorna. Denna stigning hos ett folk eller en ras har dock i allmänhet äfter hvad det vill tyckas dels icke varit beständig utan gått i vågslag till en kulmen och sedan dalat ned igån till en lägre ståndpunkt, dels har den väl icke alltid varit allsidig, utan kunnat förete stigning i några afseenden medan sjunkning föregått i andra, dels har den väl i somliga fall slutat med stillastående, afgjortt sjunkande och fullständigt förfall. . . .

Så följer ett avsnitt i den valhänt samvetsgranna framställningen, som bär vittne om den breda allmänna bakgrunden för Frödings tankeförsök:

För öfrigt hänvisar jag till vetenskapen i sin helhet, om icke alla af densamma vunna resultat peka därefter att allt för densamma åtkomligt lefvande utvecklar sig från ett lägre till ett högre, om ock sjunkning och förfall sedan kunna inträda — man erinre sig bland annat människoembryots utveckling i moderlifvet från den lägsta organism genom djurliknande existensformer fram till människa och sedan äfter födelsen genom barndom och ungdom fram till den fullmogna manligheten och kvinnligheten för att sedan genom den fullmogna manlighetens och kvinnlighetens successive afmattning sjunka tillbaka till gubb- och gummålderns barnliknande tillstånd. Man har i denna individens utveckling velat se en motsvarighet till hela släktgestaltens utveckling från gestalten hos ett ansläkte af enkla urceller till dess nuvarande rika mångfaldighet, samt en motsvarighet till hela människosläktets historia genom dess alla utvecklingsfaser från det naiva tillståndet till det högkulturella med därpå följande förfall. Och denna motsvarighet bör antagligen icke betraktas som en yttre, t. ex. sådan som den att [ett] litet hus liknar ett stort, utan så att individen genom sina förfäder verkligt genomlevat släktets utvecklingsstadier — kanske ända ned till stadier af lägsta djurtillvaro, för så vidt de af Darwin eller hans äfterföljare framställda teorierna om ett enda ursprungssläkte, hvilket genom afpassning och urval blifvit till de nu lefvande släktena, de högsta som de lägsta, är[o] sann[a].

Fröding spinner vidare på tråden, och kommer även till den slutledningen att ej alla lågt stående folk behöver vara underkastade utvecklingens lag — förfallet är en lika väsentlig faktor som dess motsats. Denna utvikning gör emellertid ett starkt intryck av att komma som en rent abstrakt logisk operation, som ett utslag av Frödings logikomani. Men man kan ej heller bortse från möjligheten av att Fröding, åtminstone efter bekantskapen med Öhrwall, hört talas om vad Spencer kallar dissolution, den upplösningsprocess, som vidtager sedan utvecklingens kulmen passerats. Trots dessa teoretiska invändningar, tror han sig dock med »tämmligen stor bestämdhet» kunna fastslå, att inget folks »tillstånd före dess första historiska period vittna[r] om något ursprungligt kultur-tillstånd, utan om ett mer eller mindre vildt eller fridsamt natur-tillstånd.» — Härifrån går sedan Fröding över till att ur detta sålunda framresonerade fridsamma naturtillstånd söka följa Gudsmedvetandets uppkomst ur känslan för naturkrafternas »välgörande eller förstörande verkningar». Ett försök som snart nog avbrytes, och tanken tages först upp på nytt i den under hos-

pitalstiden författade, ej så brett upplagda essayen Om »Guds-medvetandet». Detta senare försök bär tydligt prägel av de fackteologiska studier, som Fröding sysselsatt sig med på hospitalet, framför allt de senare åren, och som synes ha fått avlösa de på utvecklingsläran baserade ariska lyckodrämmarna från ett tidigare skede.

Vad jag emellertid vill fästa uppmärksamheten på i detta utförligt återgivna spekulativa försök är, förutom Frödings inlevelse i själva utvecklingstanken, den förtrogenhet han visar med Haeckels biogenetiska lag. Den går igen även i andra delar av den skriftliga kvarlåtenskapen. Så finnes bl. a. ett fragment med överskriften Alljaget, alltet och de lefvande varelserna, som Fröding uttryckligen anger som tillkommet efter Om livsmonader och Om jagmedvetenhet. I detta fragment granskar han ånyo kritiskt de tidigare »spekulativa nyckerna»:

... Till det mer sannolikt riktiga i nämnda uppsatser tycks mig i synnerhet kunna räknas att »jaget» är den immanenta grundorsaken i hvarje lefvande varelse — d. v. s. »jaget», tänkt såsom sig utvecklande ur lägre stadier af styrka, djup, omfattning samt medvetande om sig själf och den öfriga tillvaron, hvilka kunde successive betecknas såsom individualitetsförnimmelse af först otydligare och svagare, därefter tydligare och starkare art ända upp till det mänskliga »jaget» och därofvän i det oändliga utvecklade sig i styrka, djup, omfattning och medvetande af sig själf och den öfriga tillvaron, på samma gång från att vara mera typiskt blifvande alltmer för sig egenartadt. Möjligen kunde denna utvecklingsgång, hvilken tyckes synlig i de olika släkterna och arterna af lefvande varelses, från de lägsta till de högsta, stälda äfter hvarandra, värligen äfven faktiskt existera i den ena artens framväxande ur en närmast föregående, det ena släktets ur ett närmast föregående, liksom äfven faktiskt existera dels i hvarje särskild lefvande varelses uppväxande ur sitt embryo samt fullkommande i det oändliga ifall man nämligen angående detta sista antar att jaget fortlevver, sedan det skilts från det stoff, hvori det tagit gestalt af de yttre sinnena förnimbara tillvaro på planeten jordens yta.

Trots den omständigt mödosamma, mot slutet grammatiskt felaktiga formuleringen är det likväl klart, att Fröding även här kopplar samman utvecklingstanken med problemet om förhållandet mellan ontogenes, individens utveckling, och fylogenes, släktets utveckling.

Till detta sammanhang hör slutligen ännu en anteckning av Frödings hand. Den är gjord med blyerts på en onummerad och odaterad lös lapp och låter sig ej med säkerhet bestämmas till sin kronologi, ehuru sannolikhetsskäl talar för att den tillhör hospitalstiden. På samma blad finns t. ex. längre ned några överstrukna påbörjade försök till definition av begreppen sedelag, etiskt bud och etisk lag. Definitionsbenägenheten var just ett av de mest påtagliga utslagen av den logikomani som anfäktade Fröding under hospitalsvistelsen. Dessutom hänför såväl stilen som papperet denna anteckning till en grupp likartade, innehållande försöksresonemang av formellt logisk natur, samt t. ex. grubblande frågor över hans rätt till läkarens vård, präglade av samma sjukliga förnimmelse av moralisk besmittelse, varom såväl sjukjournalen som daterbara dokument bär vittne. Jag sammanställer således denna anteckning med de förut citerade även till tiden — den gör intryck av att ha tillkommit under en av de många klara och samlade perioder, varom hospitalsjournalen så ofta vittnar:

Meningen med mänsklighetens lif är att den skall utveckla sig till högsta möjliga fullkomlighet? — äfven transcendent.¹
Meningen med hvar särskild människas lif är att hon skall utveckla sig till högsta möjliga fullkomlighet i detta lifvet och det som följer äfter den kroppsliga döden samt deltagar i hela mänsklighetens fullkommande till den högsta möjliga fullkomning — äfven transcendent?
När hon gör det förra gör hon äfven det sednare, när hon gör det sednare äfven (något af?) det förra?

Detta dokument ger dock en precis och sammanfattande formulering av hur Fröding ser sammanhanget mellan för honom centrala moment i utvecklingsläran. Det förklarar, varför den haeckelska läran om förhållandet mellan individ och släkte² kommit att spela en roll för Frödings livsåskådning och därmed även för hans diktning. När allt formlöst metafysiskt slagg bränts bort i spektionernas skärseld och återstoden härdats i den monistiska etikens frihetsförkunnelse, återstår ett stycke utvecklingsreligion, som visserligen förutsätter åttitalets förkunnelse enligt Darwin, Haeckel och Spencer, men som i lika hög grad förutsätter Frödings psykiska erfarenheter under åren mellan universitetet och

hospitalet: den oavlåtliga prövningens tankemöda, de spontana yttringarna av det sjuka sinnet. Vilka försökspositioner Fröding än intagit i sitt sökande efter utvecklingens slutpunkt i Ariens land, vilka bivägar han än varit inne på, finner han ändå till slut, att han säkrast når sitt mål genom att vända tillbaka till utgångspunkten, och starta på nytt därifrån med de gångna årens erfarenheter i minnet. Meningen med livet, det som Fröding efterträdde hetare än något annat, är uttryckt i evolutionismens enkla grund-sats: utveckling mot fullkomlighet. Ditåt går mänskligheten med lagbunden nödvändighet, ditåt skall individen gå, varje individ, ej endast några få utvalda. Genom att sträva mot fullkomlighet bidrager den enskilde till hela släktets fullkomnande, släktets utvecklingsgång för även individen en bit framåt. De båda faktorerna är oupplösligt förenade. Ur denna tanke hämtar Fröding stöd för sitt krav på individens oavlåtliga fullkomnande i frihet efter sina egna nedärvda och av naturen givna sedebud, vilka ej sammanfaller med den samhälleliga moralen. En människosjäl »är ett suveränt väsen . . . och lagarna för dess handlingssätt äro till inom, icke utom dess gränser.»¹ Vål tvekar han om det går an med fullständig frihet annat än som tanke- och diktexperiment.² Han gör dock experimentet. Frödings diktade övermänniska, utvecklingens slutmål, är ej tänkt som en ensam »Nietzscheansk praktblomma». Hon betecknar den höjd vartill hela mänskligheten skall nå. Men hon är en av de första som det förunnats att i frihet och lycka utvecklas till ett fullkomligt jag. Därför är denna stora människa också en ledaregestalt och en frälsargestalt. Inte en sådan som har styrkans, diktatorns makt över en trälhop att efter behag tvinga och trampa på. Hon går blott förut på den väg som släktet genom hennes fullkomning skall lättare och snabbare beträda.

Vi har nu sökt visa, att Frödings diktade gestalter av övermänniskliga mått, skapade ur religiöst betonad längtan till och vördnad för livet och naturen, har samband med tidens naturvetenskapligt färgade livsåskådning, en livsåskådning som Fröding på olika sätt kommit i kontakt med, och till väsentliga delar gjort till sin. Det återstår nu också att pröva, varför denna gestalt blev

just sådan som den träder oss till mötes i Frödings dikt, med andra ord, vad Fröding menar med utveckling och fullkomlighet i olika avseenden. Det gäller att inte bara undersöka varifrån Fröding hämtat de många konkreta drag varmed denna gestalt framträder, det gäller också, och det är ett förgrundsproblem, att uppsöka grundvalarna för dess handlande och beteende, den etik för vilken övermänniskan i främsta rummet är en symbol.

7.

Det är självklart att den etik som Frödings idealmänniska företräder, framgått ur ett komplex av impulser, där de olika inslagen är organiskt förbundna med varandra. Det blir synnerligen vanskligt att anlägga kronologiska synpunkter på detta material. En primärfaktor är, som redan utretts, den medfödda individualismen, det blygt förnämna krav på oberoende och hänsyn för det personliga, som var ett konstitutionellt drag i Frödings familj. Fröken Hedda Fröding betonade vid ett samtal 1938 hur starkt rotad i familjekretsen den föreställningen var, att »varje människa äger sin egen själ. Det är medfött hos oss, är jag rädd.» Det är naturligt att man vid denna personliga deklARATION anknyter till Stuart Mills formulering i Om friheten, där han förklarar att individens oberoende bör vara absolut i fråga om sådana handlingar som endast rör honom själv: »Öfver sig sjelf, sin egen kropp och själ är individen oinskränkt herskare.»¹ Detta medfödda individualistiska drag, bäst beskrivet med Mills ord, fanns i utpräglad grad hos modern och system Cecilia. Det har säkerligen också skärpts hos Gustaf Fröding genom inverkan från dessa två, som var på sitt sätt stod honom andligen nära. Modern sjunger i sina dikter om viljan att rädda sin personlighet — »jag går min väg, de andra följa sin.» Cecilia skriver en gång till brodern (den 8.4. 1890): »Om det är något, som jag anser heligt, så är det hvarje människas sätt att själf bestämma om såväl sin person, som sina tillhörigheter både andligen och lekamligen . . .» Fröding talar själf om familjens »högmodiga» anlag, som hos honom yttrar sig som en »tyvärr vanmäktig längtan efter oberoende», (brev till Cecilia den 12 april 1889);² han vet, som gymnasist och